

**Projekt informačnej výchovy
v Štátnej vedeckej knižnici v Banskej Bystrici**
Mgr. Mária Meleková

Prudký rozvoj informačných technológií a vytvorenie globálnej informačnej siete s veľkým množstvom informácií ovplyvňuje celú súčasnú spoločnosť. Knižnice v snahe obstať v súčasnom informačnom trhu sa menia na moderné informačné centrá, zabezpečujúce voľný prístup k informáciám pre čo najširšiu verejnosť. Vďaka počítačovým a komunikačným technológiám stávajú sa významným miestom sprístupňovania a využívania elektronických informačných zdrojov. V knižniciach nastáva proces elektronizácie, takmer všetky tradičné knižničné i informačné činnosti už možno rozšíriť o prívlastok elektronický. Hovoríme o elektronickej katalogizácii, o elektronickej evidencii používateľov, o elektronickej žiadanke MVS o elektronickej publikovaní, o elektronickej informáciách... atď. Ráznym prienikom elektronizácie do knižničných a informačných procesov kladie na knižničných pracovníkov čoraz vyššie požiadavky a nároky. Knihovníci sú nútení osvojovať si nové a nové technológie v knižnično-informačnej praxi. Neustále musia byť zorientovaní v stále sa rozširujúcom spektre knižnično-informačných služieb pre používateľov. Počítačová gramotnosť, ako aj permanentné doškoľovanie či samovzdelávanie je nevyhnutnou samozrejmosťou pre knižnično-informačných pracovníkov. Situácia je o to zložitejšia, že nestačí len školiť či doškoľovať samotných pracovníkov, ale rovnaká pozornosť, musí byť venovaná používateľom, ktorí sa tiež potrebujú zorientovať v novo ponúkaných elektronických informačných službách knižnice.

V Štátnej vedeckej knižnici v Banskej Bystrici sme si potrebu riešenia tejto situácie už dlhšie uvedomovali. A preto sa pristúpilo k vypracovaniu projektu vzdelávacieho centra, ktorého cieľom je zabezpečiť vzdelávanie knihovníkov samotnej knižnice i knižníc z regiónu stredného Slovenska a informačná výchova používateľov knižnice predovšetkým z radov študentov.

Skôr ako bližšie predstavíme samotný projekt, chceli by sme priblížiť postavenie našej knižnice i jeho používateľské zázemie.

Štátna vedecká knižnica v Banskej Bystrici je jednou z piatich univerzálnych vedeckých knižníc na Slovensku. Jej dnešnej podobe predchádzali mnohé premeny. Vznikla v roku 1926 ako Mestská knižnica, neskôr pôsobila ako Krajská ľudová knižnica, štatút vedeckej knižnice jej bol pridelený v roku 1969. Knižnica plní aj nadregionálne a celoslovenské úlohy predovšetkým v bibliografickej, výskumnej a vydavateľskej činnosti. V regionálnom meradle plní aj funkciu technickej knižnice. Buduje a sprístupňuje špeciálny fond technických noriem a patentových spisov. Od roku 2001 je ku knižnici organizačne pričlenené aj Literárne a hudobné múzeum, čím sa činnosť knižnice rozšírila aj o zberateľskú a o odbornú literárnomuzejnú a hudobnomuzejnú činnosť. Knižnica je od roku 2002 opäť v správe Ministerstva kultúry SR. V súčasnosti disponuje takmer dvojmiliónovým knižničným fondom, ktorý tvoria knihy, periodiká, mapy, normy, patenty, audiovizuálne dokumenty, mikrofilmy, mikrofiše, historické knižné dokumenty, CD-ROM a DVD nosiče. Ročne pribúda do fondu okolo 10 000 knižničných jednotiek, knižnica poskytuje okolo 370 tisíc výpožičiek zhruba 10 tisícom používateľom. Vo frekventovanom období navštívi knižnicu, požičovňu, elektronické katalógy či študovne okolo 600 ľudí denne. Postavenie Štátnej vedeckej knižnice v Banskej Bystrici je špecifické lebo 80% používateľov tvoria študenti prevažne z Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici.

Táto univerzita zaznamenala v posledných desiatich rokoch nebývalý rozvoj a celkový počet študentov sa takmer zdvojnásobil . Podľa údajov z roku 2002 to bolo 13 800 študentov denného a externého štúdia.. Práve tieto skutočnosti viedli v minulých rokoch k viacerým rokovaniam o prípadnom pretransformovaní ŠVK na univerzitnú knižnicu UMB. V súčasnosti sa už tieto úvahy neobjavujú, ale vysokoškolskí študenti patria stále k najčastejším používateľom knižnično- informačných služieb našej knižnice. Pri každodennom kontakte s nimi si uvedomujeme, že nie všetci sú dostatočne pripravení efektívne využívať moderné služby knižnice. Dochádza tu k určitej paradoxnej situácii. Na jednej strane sa usilujeme o získanie najmodernejšej výpočtovej techniky, o získanie čoraz lepších a modernejších informačných technológií do knižnice. Robíme to s najlepším úmyslom zlepšiť a skvalitniť knižnično-informačné služby pre našich používateľov.

A čo používatelia ? Vedia naozaj o všetkých našich informačných zdrojoch a poskytovaných službách? Vedia formulovať svoje informačné požiadavky, vedia si poradiť pri hľadaní najrôznejších informácií či dokumentov ?

Doterajšie skúsenosti poukazujú, že nie celkom. Používatelia sú často bezradní, nevedia sa rýchlo zorientovať v spleti nových informácií , ktoré získajú z internetu. Častokrát si neuvedomujú, že mnohé kvalitné plnotextové informácie sa nachádzajú mimo dosahu internetových prehliadačov či indexačných nástrojov. Proces vyhľadávania a získavania informácií nie je vždy jednoduchý a priamočiary a používateľa treba naučiť, aké informácie a v akej forme môže v súčasnej knižnici najísť.

Pri vypracovávaní projektu vzdelávacieho centra v Štátnej vedeckej knižnici v Banskej Bystrici sme si na začiatku stanovili viacero základných smerodajných bodov:

- cieľ projektu
- analýza súčasného stavu informačnej výchovy používateľov a vzdelávania knihovníkov
- vytvorenie priestoru a materiálne vybavenie vzdelávacieho centra
- vytvorenie školiaceho tímu
- spolupráca s pedagógmi
- jednotlivé formy informačnej výchovy a vzdelávania knihovníkov
- obsahová náplň k jednotlivým formám výchovy
- kategórie používateľov
- časový harmonogram

Cieľ projektu :

Hlavným cieľom projektu vzdelávacieho centra je vytvorenie optimálnych podmienok pre systematické cyklické školenia v rámci informačnej výchovy používateľov knižnice a v rámci cyklu celoživotného vzdelávania pracovníkov knižníc. Našou snahou je teda zabezpečiť zvyšovanie informačnej a komunikačnej gramotnosti jednak používateľov, ale i samotných knihovníkov. Ide teda o dva samostatné typy školení.

Informačná výchova používateľov si kladie za úlohu naučiť každého používateľa efektívnejšie využívať všetky informačné zdroje a služby knižnice. Praktickým výsledkom informačnej výchovy je samostatná schopnosť používateľa riešiť informačný problém od zadania témy cez vyhľadanie relevantných informácií až po použitie presných bibliografických citácií v odbornom texte k zadanej téme.

Praktickým výsledkom vzdelávania pracovníkov knižnice je zvládnutie kvalifikovanej obsluhy a poradenstva v rámci nových informačných technológií a pri využívaní nových informačných zdrojov.

Analýza súčasného stavu informačnej výchovy a vzdelávania knihovníkov

Informačnej výchove používateľov sa v ŠVK v Banskej Bystrici venujeme už dlhodobejšie. Rozšírená je hlavne práx kolektívnych foriem informačnej výchovy prostredníctvom exkurzií študentov stredných a vysokých škôl. S nástupom automatizácie a elektronizácie knižnice sa postupne mení aj charakter a obsah týchto informačných inštruktáží či exkurzií po knižnici. Zvýšená pozornosť sa upriamuje na nové elektronické informačné služby, napr. na vyhľadávanie v online katalógu knižnice, na využívanie elektronických informačných databáz na CDROM či DVD nosičoch alebo prostredníctvom internetu. A práve neustály nárast nových elektronických informačných služieb i zdrojov nás núti neuspokojovať sa s doterajším stavom informačnej výchovy používateľov, ale snažiť sa o jej zintenzívnenie a zefektívnenie. Pravidelné školenia používateľov vo vzdelávacom centre knižnice si vyžadujú zaktivizovať k ešte väčšej spolupráci pedagógov z vysokých i stredných škôl. V posledných troch rokoch sa výrazne zlepšila predovšetkým spolupráca s jednotlivými fakultami Univerzity Mateja Bela, čo sa odrazilo i vo zvýšenom počte exkurzií.

Aj vzdelávaniu pracovníkov knižnice venuje knižnica v posledných rokoch zvýšenú pozornosť. Okrem aktívnej účasti viacerých našich pracovníkov na celoslovenských školeniach a dištančných vzdelávaniach typu EduLiB a ProLIB, knižnica pripravila interné vzdelávanie vlastných pracovníkov, ktorého cieľom bolo zvýšiť informačnú gramotnosť samotných knihovníkov. V minulom roku sa uskutočnilo v ŠVK v Banskej Bystrici viacero školení so zameraním na zvýšenie počítačovej gramotnosti a na efektívne vyhľadávanie informácií v elektronických databázach knižnice a na internete. Školení sa zúčastnilo 38 pracovníkov knižnice, ktorí takúto formu vzdelávania sa na vlastnom pracovisku privítali. V tomto roku interné vzdelávanie pracovníkov ŠVK pokračuje. Okrem školenia k vyhľadávaniu informácií z elektronických informačných zdrojov to budú školenia zamerané na zvládnutie základov skenovania dokumentov a programu Power Point. Naším zámerom je rozšíriť aktivity vzdelávacieho centra v ŠVK i na vzdelávanie knihovníkov z iných knižníc v rámci regiónu stredného Slovenska. Zúročia sa tak viacročné skúsenosti z organizovania celoslovenského odborného seminára zameraného na problematiku elektronických informačných služieb, ktorý naša knižnica zastrešuje a zo školení kolegov z vlastnej knižnice.

Vytvorenie priestoru a materiálne vybavenie vzdelávacieho centra

Koncom januára tohto roku bola dokončená rekonštrukcia podkrovných priestorov knižnice. Podarilo sa vytvoriť v starej historickej budove modernú študovňu, ktorú hrdo nazývame „študovňa tretieho tisícročia“. Nová univerzálna študovňa je dvojpodlažná, priestraná, k dispozícii je tu 80 miest na štúdium pre používateľov. V jednej časti študovne, v zadných priestoroch je sústredených 13 moderných PC s ergonomickými LCD monitormi. V prípade potreby, nie je problém vyhradiť túto časť študovne pre aktivity vzdelávacieho centra. Súčasťou vybavenia je aj premietacie plátno, projektor, tlačiareň a kopírovacie zariadenie.

Vytvorenie školiaceho tímu

Základný školiaci tím vzdelávacieho centra tvoria pracovníci Oddelenia referenčných služieb a Oddelenia prezenčných služieb. Ide o štyroch pracovníkov, ktorí majú viacero praktických skúseností s poskytovaním knižnično-informačných služieb predovšetkým v rámci rešeršných i databázových služieb. Pracovníčky Oddelenia referenčných služieb si svoje komunikačné i organizačné znalosti overili i pri organizovaní doterajších troch ročníkov odborného celoslovenského seminára so zahraničnou účasťou so zameraním na elektronické informačné služby.

Školiaci tím vzdelávacieho centra je otvorený a veľmi flexibilný, v prípade potreby je možné osloviť i pracovníkov z iných oddelení, poprípade z iných knižníc či inštitúcií.

Spolupráca s pedagógmi

Spolupráca s pedagógmi vysokých i stredných škôl je nevyhnutná pre dobré fungovanie celého projektu informačnej výchovy používateľov. Naša predstava je, že priestory vzdelávacieho centra budú využívať predovšetkým vysokoškolskí študenti v rámci jednorázových inštruktáží a školení k informačným databázam či k informačnému prieskumu. Je preto potrebné kontakty s jednotlivými fakultami UMB v Banskej Bystrici a s ich pedagogickými pracovníkmi stále udržiavať a upozorňovať ich na nové aktivity a možnosti knižnice v oblasti informačnej výchovy používateľov.

Ideálne by bolo presvedčiť predstaviteľov jednotlivých fakúlt UMB v Banskej Bystrici o potrebe začlenenia informačnej výchovy do učebných programov študentov..

Zatiaľ je však táto predstava len vzdialenou víziou..

Jednotlivé formy informačnej výchovy a vzdelávania knihovníkov

Informačná výchova používateľov je široký pojem a zahŕňa v sebe viacero foriem. Jednou z foriem sú aj tlačené informačné brožúry o službách knižnice, jednotlivých oddelení alebo študovni. Základnou formou klasickej informačnej výchovy sú úvodné inštruktáže pre študentov stredných škôl a prvých ročníkov vysokých škôl.

Náročnejšou formou sú školenia venované konkrétnym informačným službám, napr. vyhľadávaniu v elektronických informačných zdrojoch, ktoré sú určené pre študentov druhých až piatych ročníkov vysokých škôl poprípade poslucháčom doktorandského štúdia.

V blízkej budúcnosti počítame aj s virtuálnou informačnou výchovou na našej webovej stránke, ucelenou prezentáciou vzdelávacieho centra, prípadne s testami o informačnej gramotnosti používateľov a so slovníkom základných pojmov rámci informačnej výchovy (napr. čo je to rešerš, čo je to bibliografická citácia a pod.)

Nesmieme zabúdať ani na individuálne formy informačnej výchovy, ktoré sú súčasťou každodennej odbornej práce zamestnancov knižnice a uplatňujú sa vo všetkých oddeleniach knižnice, kde prichádzajú knihovníci do priameho kontaktu s používateľmi a ich informačnými požiadavkami

V rámci vzdelávania knihovníkov, ktoré bude zabezpečovať vzdelávacie centrum ŠVK, ide o tri formy školení. Krátkodobé jednodňové školenia pre knihovníkov z iných knižníc,

viacdňové cykly školení pre pracovníkov našej knižnice a vzdelávanie prostredníctvom každoročného odborného celoslovenského seminára.

Obsahová náplň k jednotlivým formám

Úvodné inštruktáže určené študentom stredných škôl a prvých ročníkov vysokých škôl obsahujú základné údaje o knižnici, o jej knižničnom fonde, o MVS, o informačných zdrojoch a službách knižnice. Ich cieľom je predstaviť knižnicu ako moderné informačné centrum, ktoré umožňuje prístup k veľkému množstvu informácií a dokumentov, bez ohľadu na to, či ich knižnica má vo svojom fonde alebo nie.

K základným informačným inštruktážam patrí i vyhľadávanie v online katalógu knižnice v systéme VTLS a pochopenie pojmov ako je rešerš, či bibliografický záznam a pod..

Náročnejšou formou sú školenia venované vyhľadávaniu v elektronických informačných databázach na CD ROM alebo DVD nosičoch. (SNB, ČNB, Firemný monitor, JASPI). Aj prezentácia WWW stránky domácej knižnice by mala byť súčasťou informačnej výchovy. Pokročilým používateľom sú určené školenia k práci v zahraničných plnotextových databázach (EBSCO, Springer Link,) prístupných v ŠVK v Banskej Bystrici.

Kategórie používateľov

Registrovaným čitateľom ŠVK v Banskej Bystrici sa môže stať každý občan po dovŕšení 15-tich rokov. Táto kategória používateľov patrí k najmladšej skupine účastníkov informačnej výchovy. Sú to zvyčajne študenti stredných škôl, ktorým spolu so študentmi prvých ročníkov vysokých škôl je venovaná úvodná inštruktáž o knižnično-informačných službách knižnice. Ide o to, aby sa táto kategória používateľov naučila chodiť do knižnice a využívať všetky jej služby, ako napr. prístup do internetu, či využívanie multimediálnych CD-ROM encyklopédií.

Do druhej kategórie používateľov môžeme zaradiť pravidelných návštevníkov knižnice, študentov, ktorí okrem povinnej literatúry potrebnej k svojmu štúdiu hľadajú aj o iné informácie plnotextové, bibliografické alebo aj faktografické. Zvyčajne ich potrebujú k vypracovaniu seminárnej, diplomovej či k doktorandskej práci.

Táto kategória používateľov by mala absolvovať i náročnejšie formy školení v rámci informačnej výchovy, a to buď prostredníctvom kolektívnych foriem prác alebo aj prostredníctvom individuálneho prístupu konzultanta.

Do tretej kategórie môžeme zaradiť všetkých ostatných používateľov, ktorí sa zaujímajú o knižnično- informačné služby knižnice. I v tomto prípade prichádza do úvahy skôr individuálny prístup konzultanta. Bežne sa stáva, že sa používateľ začne zaujímať aj o elektronické informácie a dokumenty z externých zdrojov až na základe konzultácie s knihovníkom. Pre túto kategóriu používateľov organizujeme aj pravidelné školenia (jedenkrát v týždni), ktoré sú propagované na nástenke v knižnici.

Časový harmonogram

Projekt vzdelávacieho centra Štátnej vedeckej knižnici v Banskej Bystrici je vytvorený. Priestorové i technické podmienky na jeho plnú realizáciu sú tiež vytvorené.

Aktivity v rámci informačnej výchovy a vzdelávania knihovníkov sú rozbehnuté. Rok 2003 môžeme považovať za štart k vyššej kvalite. V budúcich rokoch bude treba rozšíriť aktivity vzdelávacieho centra i smerom k iným knižniciam. Plánujeme pripraviť vzdelávacie akcie v rámci cyklu ďalšieho vzdelávania knihovníkov z regiónu stredné Slovensko.

Záver

Štátna vedecká knižnica v Banskej Bystrici sa snaží neostať len pri sledovaní úžasného informačného rozvoja, ale usiluje sa zachytiť a využívať všetko nové čo doba rýchlych informačných technológií prináša pre prospech a spokojnosť našich používateľov. Projekt vzdelávacieho centra je tiež jednou z aktivít knižnice, ktorou chceme presvedčiť svojich používateľov, že naša knižnica je moderné informačné centrum, ktoré zohráva dôležitú úlohu s súčasnej informačnej spoločnosti.

Literatúra:

1. Stratégia slovenského knihovníctva do roku 2006 (www.culture.gov.sk)
2. Program elektronizácie knižníc na Slovensku. In: Knižnica.- Roč.3, č. 9 (2002), s.378 – 390. (www.snk.sk/kniznica/9_2002/elek_2.html)
3. Mišovicová, Terézia: Používateľ – alfa a omega knižnice ?
In: ITlib.- Roč. 5, č. 1 (2002), s.15 – 17.
4. Koncepcie informační výchovy na ČVUT (platan.vc.cvut.cz/vychova/koncepcie.doc)